

De ontluistering van het Grote Luisteren

In zijn Huizinga-lezing van vrijdag 16 december 2007 houdt muziekkenner Elmer Schönberger een sympathiek pleidooi voor wat hij omschrijft als het 'Grote Luisteren'. "Het Grote Luisteren is openbaring ... Het is niet herkenning en als het dat toch is, dan van iets waarvan je niet wist dat het een deel van je is", aldus Schönberger. In meer ethische termen gevat zou je kunnen zeggen dat het 'Grote Luisteren' inzet op een ontvankelijkheid voor 'de ander' of 'het andere', waarbij muziek nu eens 'het andere' voorstelt, en dan weer als een soort medium fungeert voor een dieper contact met de componist of onszelf (onze verbeelding). 'Het Grote Luisteren' duidt op respect, aandacht en verdieping; het vraagt om een openstaan voor het onbekende, voor dat waarover de luisteraar geen controle heeft. Schönberger constateert naar mijn idee terecht dat de enorme toename van muziek in ons dagelijkse leven – een 'muzikalisering van de cultuur' zou je het kunnen noemen – paradoxalerwijs heeft geleid tot een luisterinflatie, een ont-luistering van de cultuur. Ik kom daar later nog op terug.

Maar Schönbergers 'Grote Luisteren' is meer: bijna tegenovergesteld aan het voorafgaande omschrijft Schönberger het ook als "een poging om vat te krijgen" op het geheim van de muziek. Hoe dan? Hier betoont Schönberger zich een aanhanger van Hanslick en Kivy en verdedigt hij dat wat bekend staat onder de naam 'formalisme': doordringen tot de muziek betekent (allereerst) inzicht krijgen in het verloop van melodie, harmonie, ritme, structuur, etc. Impliciet bekent Schönberger zich hiermee tot een 'structureel luisteren' zoals dat door de (muziek)filosoof Theodor W. Adorno is geformuleerd, het kennismaken van de concrete muzikale logica. En tot welke muzikale keuze leidt deze combinatie van 'structureel luisteren' en het analoog aan het formalisme ontwikkeld idee van het autonome muziekwerk? Juist, tot de bekende canon van grote namen: Bach, Mozart, Berlioz, Stravinsky, waarbij "mooi het aflegt tegen de structurele, architectonische en expressieve rijkdom van Muziek Zonder Meer", zoals Schönberger het formalisme in navolging van Kivy herdoopt.

Ik wil een aantal kanttekeningen plaatsen bij Schönbergers gedachten. Ten eerste wat betreft de door hem verdedigde canon. Schönberger onderkent weliswaar zijn eigen artistiek elitisme maar vergeet er bij te vermelden dat dit nooit louter gebaseerd is op esthetische gronden. Het verheffen van Bach boven Procul Harum (Schönberger refereert twee keer vrij negatief aan 'A Whiter Shade of Pale') steunt weliswaar op formalistische argumenten maar komt (mede) tot stand door jarenlange disciplinerende, onder andere in (betrekkelijk behoudende) conservatoriumopleidingen en muziekwetenschappen. Deze disciplinerende leidt niet altijd of niet alleen tot een meer objectieve benadering van muziek maar evenzeer tot een zekere conditionering en een vooringenomenheid ten opzichte van muziek die om diverse redenen buiten de canon valt. Kwaliteit is in dit opzicht geen absoluut maar veeleer een relatief begrip, geen objectieve maatstaf maar het geloof van een institutionele 'in-crowd', een experts-cultuur. Dit moet niet opgevat worden als een pleidooi voor een vulgair postmodern 'anything goes' maar kan wel als een kanttekening tegen de vanzelfsprekendheid waarmee men de ene componist of muziek verheft boven de andere. Het 'Grote Luisteren' overstijgt daarmee zeker niet de klasseverschillen zoals Schönberger ons in zijn terloopse kritiek op Bourdieu wil doen geloven.

Nauw verwant hiermee is een tweede punt: het dogma van het formalisme en het daaraan gekoppelde structurele luisteren. Schönbergers ideeën impliceren dat een muzikale compositie een innerlijk objectief gestructureerde en afgesloten betekenisvolle eenheid is die in een grondige analyse kan en moet worden waargenomen. De inwijding in deze hogere luisterkunst verloopt natuurlijk via een uitgebreide muziek-technische scholing. Daarmee loopt het vermogen om "vat te krijgen" op de muziek parallel met de ontwikkeling, door middel van training, van de analytische vermogens van de luisteraar. De constituerende luisteraar overziet het muziekstuk, als eenheid transparant gemaakt voor zijn (muzikaal) begripsvermogen. De vraag is in hoeverre dit zich nog verhoudt tot de aanvankelijke inzet van het 'Grote Luisteren', dat zich onder andere liet omschrijven als een 'onthechting'. Levert de luisteraar zich hier uit aan 'de ander', de muziek, of bevestigt hij zichzelf door met allerlei aangeleerde bagage 'een overval te plegen' op diezelfde muziek? In *Het onmenselijke* karakteriseert de Franse filosoof Jean-François Lyotard ontvankelijkheid (naar mijn idee toch de grondhouding van het 'Grote Luisteren') juist als een opschorting van de beslaglegging die zich via het begrip en de ratio voltrekt. Dit betekent niet zozeer een zich afwenden van elke vorm van structureel luisteren alswel een openstaan voor ervaringen voorbij de constituerende analyses die de luisteraar slechts bevestigen. Is het 'Grote Luisteren' niet veeleer het aandacht geven aan dat wat ontsnapt aan analyse?

Daarbij, is dat structurele luisteren de enig zaligmakende manier om echt in contact te komen met muziek? Misschien verloopt een vruchtbare ontmoeting met muziek niet altijd via het louter auditieve maar kan zij evengoed fysiek van aard zijn. Dansen, springen, klappen en meezingen worden van Schönbergers 'Grote Luisteren' uitgesloten maar geven volgens mij op geheel eigen wijze toegang tot muziek, een toegang die zeker niet per definitie van minder waarde of diepgang is dan een aandachtig luisteren. Sommige muziek – Drum 'n Bass bijvoorbeeld – vraagt erom gevoeld te worden: de huid neemt als het ware de functie van het oor over. Andere muziek – ik denk aan Jimi Hendrix, Bob Dylan, het late werk van John Coltrane – appelleert aan een ontvankelijkheid die niet primair gebaseerd is op het luisteren naar structurele samenhang of harmonische rijkdom: hier gaat het om timbre, timing, swing en intensiteiten.

Het 'Grote Luisteren' biedt vele aanknopingspunten tot een wat meer genuanceerde en open houding jegens muziek die zich niet heeft ontwikkeld volgens de strenge logica van de Westerse 'serieuze' muziek. Het is heel jammer dat Schönberger daar geen oor voor lijkt te hebben.

Tot slot nog dit. Schönberger denkt dat de wereld er beter voor zou staan als politici vaker zouden luisteren naar Kurtág dan naar Borsato of country & western. Ik denk dat de impact van het 'Grote Luisteren' veel verder kan gaan dan een aanpassing van muzikale voorkeuren. Is het niet juist een oproep om (even) stil te zijn. Het recht om te spreken, om je mening te laten horen leidt tot een kakofonie waarin iedereen iedereen probeert te overstemmen. En als iedereen verdoofd is door zijn eigen spreken, wie luistert er dan nog echt?

Marcel Cobussen doceert muziekfilosofie en cultuurtheorie aan de Academie der Kunsten van de Universiteit Leiden